

תוכן עניינים

פרק 1: מבוא וסקירת ספרות 4

4	מבוא
4	מהי חוללות: הגדרות
6	ממדי החוללות העצמית: תהליך תלוי סיטואציה (state) ותכונה כללית
7	מקורות החוללות
9	חוללות עצמית: תהליכי הערכה
10	אומדן החוללות העצמית
10	גורמים אפשריים לאומדן שגוי
11	קליברציה (calibration) של חוללות עצמית
11	הקשר בין חוללות עצמית לבין הכוונה עצמית
13	עבריינות – תיאוריות מרכזיות
14	עבריינות בקרב בני נוער
14	גורמים אפשריים להתנהגות עבריינית של בני נוער
15	גורמי סיכון, גורמי חוסן ובני נוער בסיכון
17	השפעות ביולוגיות מול השפעות חברתיות על ?
18	החינוך הבלתי פורמלי והשפעתו האפשרית על בני נוער
19	סוגים של חינוך בלתי פורמלי
19	חינוך בלתי פורמלי לנוער בסיכון

פרק 2: מתודולוגיה 21

21	משתתפים
21	מערך המחקר
22	כלי המחקר
22	כלים לאיסוף הנתונים במחקר
23	כלים להתערבות
24	מהלך המחקר
24	ניתוח הנתונים
25	אתיקה

פרק 3: ממצאים 26

26	ממצאי המחקר טרם תכנית ההתערבות
33	ממצאי המחקר לאחר תכנית ההתערבות

פרק 4: דיון ומסקנות 39

39	השפעה של תכניות התערבות על חוללות עצמית
40	הקשר בין חוללות עצמית לבין נטייה לעבריינות
41	תפקידו של החינוך הבלתי פורמלי בשיפור חוללות עצמית של בני נוער
41	תרומת המחקר ומגבלותיו

מקורות 43

נספחים 49

- 49..... נספח א': שיח קבוצתי לפני התערבות
- 51..... נספח ב': ראיון ע.ז לפני התערבות
- 52..... נספח ג': ראיון ר' ש' לפני התערבות
- 53..... נספח ד': ראיון ד.י לפני התערבות
- 54..... נספח ה': ראיון ש.א לפני התערבות
- 55..... נספח ו': ראיון ע.ג לפני התערבות
- 56..... נספח ז': רשימות והערות שדה לפני התערבות
- 58..... נספח ח': הערות שדה שהוספת במהלך המחקר לפני ההתערבות

נספח ט': ניתוח ראיונות, שיח קבוצתי, רשימות והערות שדה לפני התערבות 58

- 78..... נספח י': שיח קבוצתי אחרי התערבות
- 81..... נספח יא': ראיון ע.ז אחרי התערבות
- 82..... נספח יב': ראיון ד.י אחרי הערבות
- 84..... נספח יג': ראיון ר.ש אחרי התערבות
- 85..... נספח יד': ראיון ש.א אחרי התערבות
- 86..... נספח טו': ראיון ע.ג אחרי התערבות
- 88..... נספח טז': רשימות שדה אחרי התערבות
- 90..... נספח יז': ניתוח ראיונות, שיח קבוצתי, רשימות והערות שדה אחרי התערבות

תקציר

תיאורית החוללות העצמית קובעת כי האופן שבו מצפה ומתייחס האדם ליכולת הצלחתו במשימה או תפקיד, תשפיע באופן מהותי על יכולתו להצליח ולתפקד בצורה טובה. התנהגות הרסנית, זהו סגנון התנהגות, בעל השפעות שליליות, הנובעות מתוך התנהגות עבריינית או בעלת מאפיינים של התמכרות. עבודת מחקר זו מתמקדת בבני הנוער בסיכון, אשר עלולים להגיע להתנהגות הרסנית, ולנטייה לשימוש בחומרים ממכרים. עבודה זו חשובה מכיוון שפיתוח תכניות שיסייעו לבני נוער לשפר את רמת החוללות העצמית שלהם, עשויה לשפר את קבלת ההחלטות שלהם, ואת יכולתם להימנע מהתנהגות שלילית. מטרת המחקר היא לאבחן חוללות עצמית של חמישה בני נוער בסיכון, כדי להעלותה. שאלות המחקר שבחרתי הן: 1. מהם מרכיבי החוללות העצמית של משתתפי המחקר לפני תכנית ההתערבות? 2. מהם

מרכיבי החוללות העצמית של משתתפי המחקר לאחר תכנית ההתערבות?

המשתתפים במחקר הם בני נוער בסיכון המגיעים באופן קבוע לבית נוער. כלי המחקר בהם השתמשתי הם: שיח קבוצתי אחד לפני התערבות ואחד לאחר ההתערבות באורך של 45 דקות כל אחד, ריאיון עומק פתוח אחד לכל אחד מחמשת בני הנוער לפני התערבות ועוד אחד לכל אחד אחרי התערבות, כל ריאיון באורך של בין 45 דקות ל – שעה ורבע, רשימות שדה והערות שדה אשר נכתבו לאורך השיח הקבוצתי ולאורך הראיונות לפני ההתערבות ואחרי ההתערבות. על כן, ניתוח הנתונים נעשה בשיטה האיכותנית, ועל בסיס השיטה של מחקר פעולה איכותני. תוכנית ההתערבות עוצבה באמצעות שני כלים: ניהול זמן – 'בחינה עצמית של סדר יומו של בן הנוער', 'טבלת מטרות וחיזוקים'. תהליך ההתערבות התבצע במשך חודש וחצי. ממצאי המחקר הראו כי אכן, מצבם של משתתפי המחקר טרם ההתערבות העיד על רמת חוללות עצמית נמוכה, אשר נבעה מתחושת ריקנות ודיכאון, אשר התפתחו עקב מצב משפחתי וכלכלי בלתי יציבים, וחוסר מובהק בדמות הורית. בני הנוער תחזקו שפה וטרמינולוגיה אשר עודדה התנהגויות בלתי בריאות כמו שתייה, עישון ואף שימוש בסמים. לאחר תכנית ההתערבות, התמונה משתנה באופן משמעותי. בני הנוער הבינו הבנה והכרה במצב הקודם, הביעו רמת חוללות עצמית משופרת, ויחס טוב בהרבה למרחב בית הספר. גם הטרמינולוגיה בינם לבין עצמם, הפכה לחיובית, וכך בני הנוער קידמו זה את זה, במקום לדרדר אחד את השני.

התרומה התיאורטית של מחקר זה היא בחיזוק התיאוריה של בנדורה שאומרת שאם מעלים חוללות עצמית להתגבר על התנהגות בלתי רצויה יעלה גם הביצוע. תרומה תיאורטית נוספת היא חיזוק מחקריה של כ"ץ בדבר אבחון חוללות עצמית באמצעות מערך מחקר איכותני, כדי להגיע לכלים מועילים להעלאת החוללות העצמית. התרומה המעשית של מחקר זה הייתה – סיוע מעשי לבני נוער בכלל ולנוער בסיכון בפרט.

פרק 1: מבוא וסקירת ספרות

מבוא

חוללות עצמית היא האמונה של הפרט ביכולתו לארגן ולבצע פעולה. כאשר אדם נהנה מרמת חוללות עצמית גבוהה, בטחונו גבוה בהתאם, ועל כן סיכוייו לבצע את משימתו או את עבודתו בצורה טובה, גדלים. אך כאשר הפרט מעריך באופן נמוך את היכולת שלו לעשות משהו, הוא לא ינסה לעשותו. אמונות אלו משפיעות על התנהגותו של האדם, על הבחירות שלו, על מאמציו, על יכולת ההתמודדות שלו ועל ההתמדה במשימות חייו (Bandura, 1997). בני נוער בגיל ההתבגרות, נחשבים לקבוצה מוחלשת, נוכח מצבם הנפשי רב התהפוכות, ומצבם החברתי, אשר עלול לפגוע בתפקודם, ולהוביל אותם אל עבר התנהגות הרסנית כלפי עצמם. בני הנוער בגיל ההתבגרות, נחשבים גם לקבוצת סיכון, הפגיעה יותר מקבוצות אחרות בנטייתם לצרוך חומרים ממכרים באופן חסר שליטה (חומרים כמו אלכוהול, סמים, אך גם פורנוגרפיה, הימורים, ועוד), המוביל לפגיעה נפשית, וחוסר יכולת תפקוד ברמה היום יומית (בנבנישתי ושות', 2006; הורוביץ, 2000).

מחקרים בתחום החינוך בוחנים את האופן שבו אפשר להפחית סיכון זה, וכך לשפר את סיכוייו של בן הנוער לצלוח את גיל ההתבגרות, ולהגיע עם כלים מספקים אל יציאתו לחיי הבוגרים והעצמאיים (אלפסי, 2011). נושא מחקר זה נבחר, נוכח ההיכרות ההולכת ומעמיקה שלי עם בני נוער, מצוקתם, וההכרה שלי עם החשיבות של שנים אלו לעתידם של אותם ילדים ובני נוער, אשר עשויה להיות ההבדל בין חיים אזרחיים נורמטיביים הכוללים שאיפות וחלומות, לבין חיים של הישרדות, הגובלים בפשע ועוני. על כן, עבורי, יצירת תוספת מעמיקה ואמפירית בנושא, מהווה עוד צעד כדי לשפר את הסיכויים של בני נוער בסיכון להתמודד עם גיל ההתבגרות והאתגרים המציפים אותם, כיום, יותר מתמיד, וכך לאפשר להם חיים טובים יותר, לצד חברה בריאה יותר.

נושא העבודה הנוכחית הוא חוללות עצמית של בני נוער בגיל ההתבגרות עם סטיות התנהגותיות עברייניות שיש בהן פוטנציאל לפגיעה עצמית, להימנע מאותן התנהגויות. מטרת העבודה הנוכחית היא לאבחן את החוללות העצמית של קבוצה של בני נוער בגיל ההתבגרות, כדי לנסות להעלותה. בפרק סקירת הספרות אסקור את נושא החוללות ואת נושא עבריינות הנוער. בנושא החוללות אעסוק בהגדרות של חוללות, סוגי החוללות, מקורות של חוללות עצמית, אומדן החוללות העצמית, קליברציה של חוללות עצמית והקשר בין חוללות עצמית לבין הכוונה עצמית. בנושא עבריינות הנוער אסקור הגדרות של עבריינות ושל עבריינות נוער, לצד בחינה של החינוך הבלתי פורמלי, ויכולתו להוות פתרון לבעיות אלו.

מהי חוללות: הגדרות

תיאוריות שונות פותחו באשר לרכיבי המוטיבציה של החוללות העצמית, המבקשות להסביר את הקשר בין אותם מרכיבים לבין הישגים וביצוע אקדמיים. מרכיב ראשון הוא מרכיב הציפייה הקשור למוטיבציה להשיג הישגים. מחקרים על מרכיב הציפייה מצאו שציפיית צעירים, מתבגרים ומבוגרים להצלחה, ותפיסת היכולת שלהם לבצע משימות אקדמיות בהצלחה, קשורים להישגיהם במשימות. בעיני רבים, מתוך מרכיב זה ביסס בנדורה (1986) את התיאוריה על חוללות עצמית (Pintrich & Schunk, 2002). מרכיב שני הוא מרכיב ייחוס הסיבתיות, המניח שהפרט המונע להבין